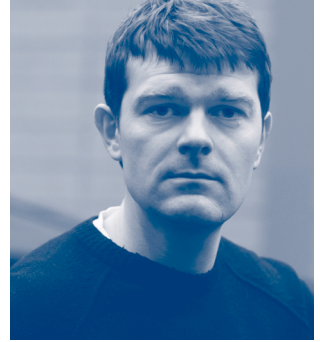

Onder redactie van dr. W.M. Dicke

‘Wie samenleving zegt, wil bedriegen’

Gesprek met socioloog Willem Schinkel

DOOR: WILLEMIJN DICKE

Brutaal. Dat was het woord dat een jury gebruikte om het proefschrift van Willem Schinkel te lauweren. En ook in krantenartikelen, interviews en recensies is dit een terugkerende kwalificatie voor de universitaire docent aan de Erasmus Universiteit. Bij een debat in De Balie naar aanleiding van zijn laatste boek ‘Denken in een tijd van sociale hypochondrie’ was de belangstelling zo overweldigend, dat veel van zijn studenten die uit Rotterdam waren afgereisd naar Amsterdam geen toegang konden krijgen. Een zaal die uitverkocht is als een docent in de theoretische sociologie komt spreken. Dat moet bijzonder zijn. In dit interview spreekt hij over zijn laatste boek, over integratie, de rol van de staat en globalisering. ‘Processen van uitsluiting interesseren me. Als socioloog en als mens.’

•• 3 ••

In zijn laatste boek analyseert socioloog Willem Schinkel (1976) het integratiedebat als een manier waarop een kunstmatig onderscheid tussen ‘de samenleving’ en mensen ‘buiten de samenleving’ in stand wordt gehouden. Het integratiedebat, stelt hij, vertolkt de wanen van een hypochonder. Als een sociaal hypochonder tasten wij, burgers van Nederland, ons sociaal lichaam af, op zoek naar steeds nieuwe pijntjes en kwalen. In dit boek presenteert hij een nieuwe theorie én ventileert hij een radicale maatschappijkritiek. Deze hele onderneming zou onverdraaglijk pedant en pretentius zijn geweest, als het niet zo goed, vlot en met een vette knipoog zou zijn geschreven. Zo schrijft hij na zijn inleiding: ‘Jongens, wat een pretenties. Als dat maar goed gaat.’

Brutaal is ook de manier waarop hij met de grote filosofen en sociologen in gesprek is. Bijna terloops, zonder ooit oppervlakkig te worden. Hij kritiseert Nietzsche op het ene punt, roemt Luhmann om iets anders, prijst Arendt, maar heeft nog iets aan te merken op Erasmus, Augustinus, Simmel of Aristoteles,

alsof hij hen op een lange wandeling tegenkomt en een eindje met hen optrekt, als gelijken. Deze grote denkers wisselt hij moeiteloos af met citaten van journalisten of columnisten. Ondertussen illustreert hij zijn nieuwe theorie met alledaagse voorbeelden, zoals bordjes in Rotterdamse wijken waarin de 'wijkregels' zijn opgesteld. Of de gedetailleerde contracten van woningbouwverenigingen die verordenen hoe je als huurder jouw tuin dient te onderhouden.

Willem Schinkel spreekt gedreven, snel en vaak doorspekt met sociologisch jargon waardoor hij praat in zinnen als: 'Andersheid is een toevluchtsoord geworden, waardoor de islam performatiever is geworden.' Ook zijn boek staat bol van de ingewikkelde constructies. Hij heeft een verklarende woordenlijst moeten aanleggen omdat hij nieuwe taal nodig heeft. De woordenlijst bevat begrippen als 'dispensatie van integratie'; 'fallisch denken'; 'Michael Jackson-syndroom' en 'verlichtingsfundamentalisme'. 'Dat jargon heb ik nodig om dingen precies te kunnen formuleren', zegt hij hierover. 'En om in gesprek te blijven met de filosofen en de sociologen.'

•• 4 ••

Het boek is stellig. Sommigen zeggen brutaal. Schinkel neemt geen blad voor de mond, niet ten aanzien van gevestigde namen in de academische wereld en zeker niet de zelfuitgeroepen woordvoerders van de integratie-industrie. Hij veegt de vloer aan met het huidige denken over de maatschappij in het algemeen en het denken over integratie in het bijzonder. Dat is nogal wat. Ministeries buigen zich over integratie. Legers hoogleraren studeren op integratie. Er zijn subsidiepotten, nota's en rapporten. En wat zegt een 31-jarige socioloog? 'Er wordt verkeerd gedacht.'

Mensen worden weggewenst

'De bezorgdheid om de 'integratie' is de meest algemene vorm van sociale hypochondrie. Integratie wordt als een vanzelfsprekend fenomeen gezien. Maar dan ga je voorbij aan twee kernproblemen. Ten eerste is integratie niet een beschrijving van de huidige situatie, maar laat het een wensbeeld zien. Een wensbeeld van een samenleving van mensen die hetzelfde zijn. Volgens het integratiedebat is iedereen die afwijkt, niet geïntegreerd. En wie niet is geïntegreerd, hoort er niet bij.' Dat is niet alleen een verkeerde voorstelling van zaken, het is ook gevaarlijk volgens Schinkel. 'Mensen die anders zijn worden weggewenst, of het nu gaat om psychiatrische patiënten, werklozen of allochtonen. Tolerantie wordt weggewenst.'

Families die al twee of zelfs drie generaties lang in Nederland wonen en die volgens alle formele wetten en regels deel uitmaken van de Nederlandse samenleving, blijven anders en daarmee zogenaamd niet geïntegreerd. ‘Ze horen erbij, ze maken onderdeel uit van de samenleving, en toch vallen ze erbuiten.’ Schinkel haalt politiek filosoof Carl Schmitt aan: “Wie mensheid zegt, wil bedriegen.” En zo is het ook met samenleving. ‘Wie samenleving zegt, wil bedriegen.’ Want het woord ‘samenleving’ suggereert een scheiding tussen mensen die erbij horen en buitenstaanders, terwijl andersheid er altijd al is geweest. Criminelen, werklozen, psychiatrische patiënten hebben gemeen dat ze afwijken van een ideaalbeeld. Wat dit boek voorstaat is de opvatting dat mensen die anders zijn niet buiten de maatschappij staan, maar er deel van uit maken.’

*Het gaat in wezen om economische ongelijkheid,
niet om culturele andersheid*

.. 5 ..

Maar integratie is toch een reëel probleem? Ontkent hij dan dat die groepen problemen opleveren? Kijk eens naar Vogelaars prachtwijken, naar de vmbo-scholen. ‘Ik zeg niet dat er geen problemen zijn. Ik zeg dat we de problemen nu in een verkeerd daglicht stellen door mensen die anders zijn te definiëren als buitenstaanders. Het zijn geen buitenstaanders, ze horen net zo goed bij de samenleving als jij en ik. Door de verkeerde voorstelling van zaken worden de werkelijke problemen nu onder het vloerkleed geveegd. Het gaat om ongelijkheden binnen de maatschappij, om economische ongelijkheid.’

Door die nadruk op cultuur ontbreken de mogelijkheden om wat aan de problemen te doen. ‘Een wethouder heeft nu niets in handen, behalve wat softe cultuurmiddelen. Een ministerie kan een canon ontwikkelen, of een nationaal museum gaan oprichten of wat zie je nog meer aan repressieve tendensen. Maar weet je wat echt nodig is om de problemen op te lossen? Scholing, huisvesting, banen. Dáár gaat het om. En niet om die culturele manifestaties.’

Bovendien constateert Schinkel een theoretisch probleem bij het praten over integratie. ‘Er wordt gesproken over integratie van individuen. Dat is theoretisch gezien onzin: je kunt helemaal niet op individueel niveau over integratie spreken, hoogstens op systeemniveau. Hiermee worden verantwoordelijkheden op individueel niveau gelegd: het is zijn schuld dat hij niet geïntegreerd is. Maar tegelijk wordt gede-ïndividualiseerd: het is zijn cultuur waardoor hij niet is geïntegreerd in de samenleving – en daarmee wordt die verantwoordelijkheid

uitgesmeerd over een hele groep die met het stigma ‘integratie’ besmet raakt. Terwijl sociale en economische ongelijkheid geen individueel probleem is. Als die ‘harde’ instrumenten als scholing en huisvesting ingezet zouden worden om de economische ongelijkheid te bestrijden, zou die culturele andersheid – die overigens in zichzelf onproblematisch is – vanzelf wel verdwijnen. Maar dat duurt generaties, en zoveel zitvlees hebben politici niet.’

Burgerschap is de nieuwe noemer voor het integratiedebat

Burgerschap is de nieuwe term die wordt gebezigd, maar we moeten ons niet laten misleiden door de nieuwe naam. Daaronder zit dezelfde scheidslijn tussen ‘zij die erbij horen’ en ‘zij die aan de kant staan’. ‘De allochtonenmonitor in Den Haag heet nu bijvoorbeeld de burgerschapsmonitor’. Integratie wordt één op één gelijkgesteld met burgerschap en dat is gevaarlijk, vindt Schinkel. ‘Hiermee worden burgers geïntroduceerd die in formele zin burgers zijn, maar niet volledig voldoen aan het burgerschapsideaal. Dit is dus een virtualisering van het burgerschap: in potentie aanwezig, maar niet geactualiseerd. En bovendien: een ‘virtue’, burgerschap niet als formele status, maar als deugd. Hiermee worden burgers geïntroduceerd die geen burgers zijn.’

•• 6 ••

Angst voor islam en globalisering hangen samen

Religie speelt een belangrijke rol bij de uitsluiting. ‘Opeens wordt er gezegd dat Nederland deel uitmaakt van een joods-christelijke humanistische cultuur. Dat is onzin. Het is een constructie achteraf van wie wij nu willen zijn, een assemblage. We zijn zogenaamd verlicht. Maar nog niet zo lang geleden moordden we nog Indonesiërs uit, maar dat vergeten we dan maar even.’ Andersheid en anderen zijn er altijd geweest. Waarom is nu dan de angst voor de islam zo belangrijk voor het buitensluiten? Die angst hangt samen met de reactie op onze reactie. Allochtonen worden alleen gedefinieerd in termen van hun andersheid. Hun religie biedt hun nu een toevluchtsoord. Ze horen bij de islam. Hierdoor is de islam veel saillant in hun leven geworden. Bovendien is die angst voor de islam ingegeven door een bepaalde generatie, denkt Schinkel. ‘Mensen die op maatschappelijke posities zitten met beslissingsmacht, zijn gesecculariseerd. Religie is slechts sluimerend aanwezig in Nederland, uitsluitend in het privédoel. Zij hebben zelf geworsteld met het geloof. Ze zijn nu voorbij die worsteling en zien dat als vooruitgang. Zo ook de vrouwen van middelbare leeftijd die de Sociale of Pedagogische Academie hebben gedaan en nu Marokkaanse vrouwen willen emanciperen. Die vrouwen zouden naar buiten moeten omdat ze

onderdrukt worden. De vooronderstelling dat de meerderheid thuis zit is een niet-onderzochte stigmatiserende intuïtie.' Maar het belangrijkste is dat religie zich onttrekt aan de natie-staat. Het is een universele loyaliteit, over de territoriale grenzen heen.

Voor Schinkel is het duidelijk dat het integratiedebat en de nadruk op de westerse en Nederlandse cultuur is gelieerd aan de globalisering. De positie van de natiestaat in een geglobaliseerde context vergt een heroriëntatie. 'Aan de ene kant trekt de staat zich terug uit economie. Op andere terreinen gaat de heroriëntatie gepaard met het spannen van de bilspieren van de natiestaat: meer surveillance, uitbreiding van de juridische tak van de staat. Het is geen toeval dat de staat zich juist nu meer toelegt op het controleren van de morele grenzen van de staat, zoals opvoeding, en het controleren van territoriale grenzen. Migratie is een onderdeel van globalisering.' En het is ook ingewikkeld, want we hebben burgers gedefinieerd die wel binnen onze territoriale grenzen vallen, maar die niet bij onze samenleving zouden horen. De staat gaat zich rigide opstellen op het moment dat ze juist poreuzer wordt. Dat is bijvoorbeeld zichtbaar in een toenemende nadruk op de 'straffende staat': er zitten nu ontzettend veel meer mensen in de gevangenis in Nederland dan 15 jaar geleden. Die rigide antwoorden zijn allemaal tekenen van een staat in het nauw.'

•• 7 ••

En net als bij het binnenlandse integratiedebat, gaat het bij globalisering ook in wezen over economische ongelijkheid. 'De voorspelling van Mike Davis is dat in 2050 de helft van de wereldbevolking in sloppen zal leven. De helft! En dat zou volgens mij de opdracht moeten zijn voor de natiestaat in de toekomst: het dempen van economische ongelijkheid die als gevolg van globalisering optreedt. De natiestaat blijft nog steeds relevant in een geglobaliseerde wereld, maar op andere manieren. Daar gaat mijn nieuwe boek over.'

Studenten, reserveer kaarten voor het volgende debat. En Ella Vogelaar ook. Het moet gek lopen wil De Balie niet weer uitverkocht zijn.

Publicaties van Willem Schinkel

- Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij, Kampen, 2007.
- Globalization and the State. Sociological Perspectives on the State of the State, Houndmills, 2008.